

LEEFBARE DUITSE EN NEDERLANDSE DORPEN

Dorpen in de Nederlandse grensregio zijn 'ver' van alles en ervaren problemen zoals krimp. Dit is het stereotype beeld van grensdorpen. Maar bij de landsgrens houdt de wereld niet op. Oplossingen kunnen juist vlak over de grens gevonden worden.

Nederland kent 580 kilometer grens met Duitsland en 460 kilometer grens met België. Langs deze grenzen liggen vooral plattelandsgebieden. Deze gebieden zijn in 2015 grotendeels aangewezen als krimp- en anticipeergebieden door de Rijksoverheid. Verwachte bevolkingsdaling en bijbehorende leefbaarheidsvraagstukken kenmerken deze gebieden. Dorpen krijgen te maken met het verdwijnen van voorzieningen zoals de school of de supermarkt, het wegtrekken van jongeren en een ouder wordende bevolking. De locatie bij de grens lijkt daarmee vooral van negatieve invloed op de leefbaarheid. Want die grens blijft een barrière voor bijvoorbeeld sociale contacten en werkgelegenheid.

Vanuit een andere optiek kan de grens ook gezien worden als kans. Aan de andere kant van de landgrens is een hele 'nieuwe' wereld. Ook in Duitsland en België zijn plattelandsgebieden en dorpen waar krimp is – of verwacht wordt – en waar bijbehorende lokale vraagstukken spelen die om oplossingen vragen. Grensregio's kunnen een verbindende schakel worden en krijgen daarom extra aandacht van de Europese Unie, onder andere met de vorming van Euregio's. Voor de Euregio Rijn-Waal is leefbaarheid een thema dat in zowel de Nederlandse dorpen als de Duitse dorpen wordt herkend. Voor dorpsbewoners is leefbaarheid het fijn kunnen blijven wonen in een dorp. De aanwezigheid van voorzieningen, mogelijkheden om elkaar te ontmoeten en sociale netwerken zijn indicatoren van leefbaarheid. Reden voor de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen (HAN), Hochschule Rhein-Waal (HSRW), Fachhochschule Münster en dorpsbewoners uit 55 dorpen om in de Euregio Rijn-Waal aan de slag te gaan met het INTERREG KRAKE project. Oftewel in Duitse en Nederlandse dorpen op zoek gaan naar KRAchtige KERnen: hoe kan je in een

grensregio samen op zoek gaan naar oplossingen voor lokale leefbaarheidsvraagstukken? In dit artikel wordt verkend wat een grensoverschrijdende samenwerking oplevert.

DNA van het dorp

Duitse en Nederlandse dorpsbewoners werkten samen aan het leefbaar houden van hun dorpen. Van 2016 tot en met 2019 is samengewerkt aan verschillende thema's: woonvraagstukken, zorgvragen, jongerenparticipatie en dorpsidentiteiten. De dorpsidentiteiten kwamen aan bod in het deelproject: DNA van het dorp. Met behulp van participatief actieonderzoek is door de onderzoekers samengewerkt met vrijwilligers uit zes dorpen (drie Nederlandse en drie Duitse dorpen).

Specifiek in de Nederlandse dorpen Langenboom (Noord-Brabant), Molenhoek (Limburg) en Zetten (Gelderland) en de Duitse dorpen Grieth, Nierswalde en Wemb (allemaal in Nordrhein-Westfalen) zijn activiteiten (door-)ontwikkeld. Voor elk dorp is gezamenlijk door dorpsbewoners en onderzoekers een zogenaamd DNA-profiel opgesteld. Dit profiel geeft kernachtig weer wat de krachten van het dorp zijn. Centrale vragen hierbij waren: wat en wie is het dorp? Wat zijn de krachten van het dorp? En hoe zijn die te gebruiken om het dorp leefbaar te houden? Om hier antwoord op te krijgen, zijn er bijeenkomsten georganiseerd over de dorpsidentiteit en de toekomst van het dorp. Om gestructureerd inzicht te geven in het profiel van een dorp is het *Community Capitals Framework* gebruikt: een theoretisch model waarin zeven thema's worden onderscheiden die bijdragen aan de ontwikkeling van een (dorps)gemeenschap. Dit model hebben de onderzoekers gebruikt om duiding te geven aan wat

leefbaarheid voor bewoners betekent. Molenhoek kenmerkt zich bijvoorbeeld door relatief veel nieuwkomers en het – zoals ze het zelf noemen – sterke dorpskarakter. Want hiermee onderscheidt Molenhoek zich bijvoorbeeld van een buitenwijk van Nijmegen. Daarnaast is op initiatief van de vrijwilligers aan dorps-specifieke vraagstukken gewerkt. In Zetten is gewerkt aan het ontwikkelen van een breed gedragen visie op het dorp, terwijl het Duitse Wemb heeft gewerkt aan de ontwikkeling van een overkoepelende dorpsbelangenvereniging: *Wir für Wemb e. V.*

Dorpendagen

Naast het lokaal versterken van de leefbaarheid, is uitwisseling tussen Nederlandse en Duitse dorpsbewoners gestimuleerd om grensbarrières te verminderen. Dit is gedaan door het organiseren van zes dorpendagen (één voor ieder dorp). De dorpendagen hadden een tweeledig doel: het versterken van de lokale trots en het grensoverschrijdend uitwisselen. Om als gastheer je eigen dorp te laten zien aan andere dorpsbewoners en te vertellen over het dorp, moesten de inwoners eerst nadenken over wat ze willen laten zien en wat ze willen vertellen. De vragen die bezoekende dorpsbewoners stelden dwongen tot nadenken over de eigen dorpsidentiteit. De dorpendagen werden bezocht door een vaste groep van 20 à 30 mensen. Hierdoor leerden de betrokken dorpsbewoners elkaar steeds beter kennen. Voor de uitwisseling had dit een positief effect. De bewoners wisten daardoor meteen wie bijvoorbeeld met bepaalde onderwerpen bezig was.

De uitwisseling tussen Nederlanders en Duitsers gebeurde door veel ruimte te geven om met elkaar praten, zoals tijdens de lunch en de rondwandeling door de dorpen. Daarnaast was er in het programma altijd een groepsgesprek of activiteit over een bepaald gemeenschappelijk thema, bijvoorbeeld het werven en behouden van vrijwilligers. Zo konden tijdens de dorpendagen verscheidene ideeën worden uitgewisseld. Dorpsbewoners uit Molenhoek hebben bijvoorbeeld het idee van een jaarlijkse dorpsagenda waar alle activiteiten in het dorp opstaan meegenomen uit Wemb. Daarnaast bleek voor de aanwezigen de herkenning van vraagstukken uit andere dorpen een meerwaarde te hebben. Het gaf de bewoners het besef dat ze niet de enigen waren die te maken hadden met vraagstukken. Een soort van ‘gedeelde smart is halve smart’. Het kijkje over de grens bood dorpsbewoners de mogelijkheid om van elkaar te leren. De vraagstukken kwamen grotendeels overeen, maar de oplossingen en werkwijzen bleken sterk te verschillen. Het leverde de dorpsbewoners naast inspiratie ook nieuwe oplossingsrichtingen op.

Bij grensoverschrijdend werken is taal een vaak genoemde barrière. Tijdens de dorpendagen is daar pragmatisch mee

Grensregio's kunnen een verbindende schakel worden

omgegaan. Nederlanders praten Nederlands, Duitsers praten Duits. Achterliggende gedachte is dat je elkaar het beste begrijpt als je je eigen taal spreekt. Want dan moet je alleen moeite doen om te luisteren en niet om te spreken. Deze benadering bleek redelijk goed te werken en gaf iets eigens aan de dorpendagen. Toch had de taal continu aandacht nodig. Vooral tijdens presentaties bleek het soms te snel te gaan en kreeg het publiek niet alles mee. De onderzoekers vertaalden dan soms of vroegen om een herhaling. De Nederlandse dorpsbewoners beseften door deze aanpak dat taal geen grote barrière hoeft te zijn als er vergelijkbare vraagstukken zijn. Want dan vinden Duitsers en Nederlanders elkaar op de inhoud.

Vergelijkbare vraagstukken in Nederland en Duitsland

De euregionale uitwisseling maakt inzichtelijk dat er in de Duitse en Nederlandse dorpen een aantal overeenkomstige inhoudelijke vraagstukken zijn. Vraagstukken spelen op thema's als terugloop in vrijwilligers, samenwerking tussen verenigingen en dorpsbewoners betrekken bij 'dorpse zaken en onderwerpen'. De aanleiding voor dorpsbewoners om betrokken te zijn bij het deelproject is hier debet aan, want dorpsbewoners doen mee omdat ze actief bezig zijn met hun eigen leefbaarheid.

In dorpen blijken verenigingen belangrijk te zijn omdat daar ontmoetingen tussen inwoners plaatsvinden die bijdragen aan de sociale cohesie. Verenigingen hebben te maken met een terugloop in aantal vrijwilligers, vooral bestuursfunctie zijn lastig in te vullen.

De grens blijkt een barrière voor sociale contacten en werkgelegenheid

Een bestuursfunctie is vaak langer lopend met bijvoorbeeld maandelijks vergaderingen. Dit is niet aantrekkelijk voor vrijwilligers. Dorpsbelangenverenigingen, zoals een dorpsraad, die zich bezighouden met de leefbaarheid van een dorp hebben het vaak nog lastiger om bestuursleden te vinden. Dorpsbewoners zijn minder betrokken en geïnteresseerd in de abstracte zaken waar een dorpsraad zich mee bezighoudt dan de concrete bezigheden van bijvoorbeeld een voetbalvereniging.

De dorpen zijn aan het ontdekken hoe ze het bovenstaande vrijwilligersvraagstuk kunnen ondervangen. Dit doen ze onder andere door de onderlinge samenwerking tussen verenigingen te versterken. In een van de dorpen werken de voetbalvereniging en een tennisvereniging samen bij evenementen. Naast het vinden van vrijwilligers, vormen ook de verminderde financiële middelen een noodzaak om te zoeken naar meer samenwerking tussen de verenigingen.

Samenhangend met bovenstaande vraagstukken benoemen actieve dorpsbewoners het informeren en betrekken van de andere inwoners als een probleem. Actieve dorpsbewoners zijn zoekend hoe ze hun mede-dorpsbewoners, de potentiële vrijwilligers, kunnen bereiken en vooral hoe ze dat op een effectieve manier kunnen doen. In de dorpen wordt *face-to-face* communicatie als meest effectief ervaren, maar het is ook tijdrovend om zo veel mensen te bereiken. De meesten kennen de verschillende vormen van (sociale) media, maar hebben moeite om het te gebruiken en/of te onderhouden. Zo is bijvoorbeeld het opzetten van een website of facebookpagina geen probleem, maar het actief bijhouden daarvan is lastiger.

Bovenstaande vraagstukken sluiten aan bij de gevoelde noodzaak en behoefte naar verbondenheid tussen mensen. Alle dorpsbewoners willen graag een fijne woonplek waar mensen elkaar kunnen ontmoeten. Dit komt overeen met wat in wetenschappelijke literatuur wordt beschreven als sociaal kapitaal. Een leefbaar dorp is een dorp waar mensen met elkaar verbonden zijn. De noodzaak om steeds meer samen te werken, bijvoorbeeld als verenigingen, wordt in alle betrokken Duitse en Nederlandse dorpen gevoeld.

Maar verschillen oplossingen tussen Duitsland en Nederland

In Nederlandse en Duitse dorpen blijken overeenkomstige vraagstukken te spelen. Maar als het gaat over hoe die vraagstukken benaderd worden dan zijn er een aantal verschillen te benoemen. Deze verschillen zitten vooral in de manier waarop

Dorp	Aantal inwoners (ongeveer)	Afstand tot grotere plaats	(Ontstaans) geschiedenis
Grieth am Rhein (D)	830	7 km	In 1254 stadsrechten gekregen
Nierswalde (D)	1000	7,5 km	1948 gepland en ontstaan als dorp voor ontheemden uit voormalig Duitse gebieden
Wemb (D)	920	7,5 km	Voor het eerst genoemd in 1345
Langenboom (NL)	2200	10 km	Na komst van paters Dominicanen in 1852 uitgegroeid tot een dorp
Molenhoek (NL)	3625	10 km	Dorp vanaf eind 19 ^{de} eeuw
Zetten (NL)	5000	70 km	Voor het eerst genoemd in 1005

Tabel Dorpen in het Nederlands-Duitse project KRAKE.
Bron: auteur

dingen georganiseerd worden. Een Duitse dorpsbewoner merkte hierover op tijdens een dorpendag: 'Als wij Duitsers een idee hebben, dan gaan we eerst nadenken wie de voorzitter, wie de penningmeester en wie de secretaris zullen zijn. Daarna gaan we bezig met de uitvoering van het idee. Nederlanders die gaan meteen aan de slag met het idee en als het nodig is dan bedenken ze wie de voorzitter is.'

De verschillende organisatieculturen, zichtbaar in het vrijwilligerswerk, kunnen worden gekarakteriseerd met procesgerichtheid dan wel resultaatgerichtheid. Nederlanders blijken meer resultaatgericht en werken vanuit de vraag: wat willen we bereiken? Duitsers zijn meer procesgericht en richten zich op de vraag: hoe kunnen we het bereiken? Deze verschillen in organisatiecultuur worden in de dorpspraktijk duidelijk als het gaat om beslissingen nemen. In Duitsland nemen voorzitters het besluit. Hiërarchie is hierin bepalend. In het Duitse dorp Nierswalde bleek een bewoner 'echt' te horen bij een bepaalde vereniging. Iemand kon daardoor niet zomaar bij een andere vereniging gaan. Dit bleek de onderlinge samenwerking in de weg te zitten. In Nederland wordt meer onderlinge consensus bereikt voordat een besluit wordt genomen. Hierdoor is er meer aandacht voor individuele meningen van inwoners en is het democratische gehalte van bijvoorbeeld de dorpsraad belangrijk. In Zetten bijvoorbeeld speelde de vraag of alle bewoners zich vertegenwoordigd zouden voelen in het overkoepelende dorpsorgaan. Bovenstaande is een generieke typering op basis van de ervaringen in de zes onderzochte dorpen; er zijn natuurlijk tal van uitzonderingen.

Tijdens het project zijn de verschillen in politieke en bestuurlijke context en de culturele verschillen merkbaar geweest voor de dorpsbewoners en de onderzoekers. Het beschreven onderscheid en de bevindingen uit het onderzoek sluiten aan bij wat organisatiepsycholoog Geert Hofstede beschrijft als een Duitse samenleving die meer uitgesproken is in een lange termijn oriëntatie en meer belang hecht aan het vermijden van onzekerheid. De Nederlandse samenleving laat, volgens Hofstede, meer ruimte voor individualisme en is doorgaans flexibeler. Nederlanders zijn minder gebonden aan (sociale) normen dan Duitsers.

Grensverleggend

In het DNA-project was de grens tussen Duitsland en Nederland continu aanwezig. Soms was de grens aanwezig als een drempel, bijvoorbeeld vanwege de taal of culturele verschillen, maar vaker was de grens aanwezig als een kans. Of zoals Henk van Houtum

en Bas Spierings (2012, p. 4) de grens benoemen: 'ruimtes die een creatief begin aanduiden'. Achteraf blijkt dat de dorpsbewoners door de onderlinge contacten meer inzichten kregen in elkaars vraagstukken en aanpakken daarvoor. Dit bevorderde het besef dat Nederlanders en Duitsers van elkaar kunnen leren. Een Nederlandse dorpsbewoonster vertelde: 'het is fijn om te merken dat wij in ons dorp niet de enigen zijn die hiermee te maken hebben. En om te zien dat het in andere [Nederlandse en Duitse] dorpen ook lang duurt.' Door de uitwisseling realiseerden dorpsbewoners dat ze soms een lange adem moeten hebben om dingen te kunnen oplossen. En dat oplossingen (deels) in andere dorpen te vinden zijn.

De aanwezigheid van de grens als barrière verdween soms door de uitwisseling in dit project. Door het besef dat veel vraagstukken uit de dorpen overeenkomen, realiseerden de dorpsbewoners dat er wellicht meer overeenkomsten tussen Duitse en Nederlandse dorpen zijn dan dat ze van tevoren hadden gedacht. Door de gedeelde vraagstukken en de wederzijdse herkenning kregen bewoners de steun en moed om zich in de toekomst te blijven inzetten voor hun dorp. Door over de grens te gaan hebben ze nieuwe perspectieven gekregen in hun eigen zoektocht om hun dorp leefbaar houden.

Deze verkenning laat zien dat er potentie zit in uitwisseling tussen Duitse en Nederlandse bewoners om de barrièrewerking van de grens te verminderen. Wat de uitwisseling echt betekent en hoe het bijdraagt aan mogelijke oplossingen behoeft verdere analyse. Het is de vraag hoe effectief een dergelijke uitwisseling op lange termijn is en wat bewoners er echt van leren. Wat uit dit project blijkt is dat de betrokkenen de uitwisseling hebben gewaardeerd en als leerzaam hebben ervaren. Om uitwisseling over de grens effectief te laten zijn, is en blijft fysieke ontmoeting noodzakelijk.

Oplossingen zijn (deels) in andere dorpen te vinden

Zo kunnen bewoners en onderzoekers elkaar ontmoeten en spreken. Dit draagt bij aan het elkaar kennen en het van elkaar leren. Want ook al zijn er verschillende institutionele contexten, zowel in Duitsland als Nederland wordt op dorpsniveau gezocht naar onder andere vernieuwende zorgmodellen en woonconcepten voor meerdere generaties. Door dit met kennis van de eigen dorpsidentiteit te doen en dit te combineren met inspiratie vanuit andere dorpen ontstaan passende innovatieve oplossingen voor lokale leefbaarheidsvraagstukken.

Literatuurselectie

- Hofstede, G., G. J. Hofstede en M. Minkov (2010) *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. New York: McGraw-Hill.
- Melis, K. en Hegemann, K., (2019) *Handboek, Trots op je dorp! DNA Community*. INTERREG V KRAKE.
- Flora, C.B., J.L. Flora en S.P. Gasteyer (2016) *Rural Communities: Legacy and Change*. Boulder: Westview Press.
- Houtum, H. en B. Spierings (2012) *Borderscapes Agora* 28 nr 4, p. 4-5.

Korrie Melis (korrie.melis@han.nl) werkt als senior onderzoeker bij de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen, Kenniscentrum Publieke Zaak. Dit artikel komt voort uit het INTERREG VA project KRAKE, DNA van het dorp. Voor meer informatie over dit project zie www.project-krake.eu/dna.